

Інститут педагогіки Академії педагогічних
наук України

На правах рукопису

КОЗІЙ Микола Кузьмич

РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ (1945-1990 рр.)

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки Академії педагогічних наук України.

Науковий керівник

– дійсний член АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор Ярмаченко М.Д.

Офіційні опоненти

– доктор педагогічних наук,
професор Кондратюк О.П.
– кандидат педагогічних наук,
доцент Крисюк С.В.

Провідна організація

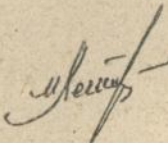
– Український державний педагогічний університет ім.
М.П.Драгоманова

Захист відбудеться "11" лютого 1994 р. о 15.00.
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д ІІЗ.ІБ.ОІ. в
Інституті педагогіки Академії педагогічних наук України /м.Київ,
вул.Трьохсвятительська,8/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту.

Автореферат розісланий "10" січня 1994 р.

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради

 Легкий М.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Освіта народу є багатограним явищем суспільства, фундаментом соціальної культури людства. На всіх історичних етапах людської цивілізації освіта тісно поєднувалася з різноманітними змінами у суспільному розвитку. Освіта виступає складним творчим процесом цивілізації, під час якого знання старшого покоління переходять до молодшого. Процес передачі знань, умінь, навичок, принципів і норм поведінки та стосунків людей відбувається постійно і послідовно, на певних історично-часових відрізках розвитку суспільства має своєрідні особливості, що залежать від середовища і діяльності людини.

Передати людський досвід новим поколінням мають індивіди, яким суспільство визначило своєрідну функцію – нести знання, давати освіту. До такої суспільної категорії людей відносяться педагоги, учителі і вихователі, які самі проходять складний і багатограний процес утвердження особистої зрілості. Формуванню педагогічної зрілості сприяє спеціальна професійна підготовка у відповідних навчальних закладах. Досить складний і своєрідний шлях пройшла вища і середня освіта, специфічною стала середня педагогічна освіта в Україні.

Невпинний розвиток нашого суспільства, сучасна перманентна реформа школи висуває нові завдання по удосконаленню професіоналізму педагога.

Актуальність теми дослідження обумовлена значимістю минулого досвіду функціонування системи середньої педагогічної освіти для удосконалення підготовки педагогічних кадрів в умовах демократизації суспільного розвитку.

Поступово в Україні склалася досить чітка система середньої педагогічної освіти, яка весь час структурно змінювалася і доповнювалася. Вона мала різні організаційні структури: семінарії і

учительські школи, гімназії і різнопрофільні училища, курси та педагогічні класи. Навчання було стаціонарне і заочне. Минулий досвід розвитку освіти є невичерпним джерелом для живлення нових підходів у великій справі виховання молодого покоління країни.

Об'єктом дослідження виступає процес становлення, розвитку і утвердження середньої педагогічної освіти з урахуванням історичного досвіду діяльності навчальних закладів в Україні.

Предметом дослідження є теорія і практика розвитку та організації середньої педагогічної освіти, її змістові основи у підготовці педагогічних кадрів для шкіл і дошкільних установ протягом 1945-1990 рр.

Мета дослідження - виявити основні принципи, напрями, структурні та змістові основи розвитку середньої педагогічної освіти в Україні в період 1945-1990 рр., визначити її місце і роль у підготовці педагогічних кадрів з урахуванням суспільних і соціальних потреб матеріального виробництва та духовних запитів народу.

Завданням дослідження було:

1. Проаналізувати історію розвитку педагогічної освіти в Україні у період з 1945-1990 рр.
2. Розкрити зміст і методи підготовки педагогічних кадрів у педучилищах.
3. Виявити тенденції і можливості удосконалення середньої педагогічної освіти.

Методи дослідження:

1. Вивчення архівних матеріалів, літературних джерел, рішень державних та інших органів у галузі народної освіти, матеріалів педагогічних навчальних закладів (навчальних планів, програм, підручників тощо).
2. Спостереження за діяльністю педагогічних училищ України. В період з 1935 по 1990 рік дисертантом було відвідано і проаналізо-

вано 357 лекційно-семінарських занять у 93 викладачів. Проведено спостереження за діяльністю майбутніх педагогічних працівників 45 педучилищ у позанавчальний час.

3. Індивідуальні і групові бесіди. Ними охоплювалися: директори педагогічних училищ - 50 чол., заступники директорів педучилищ по навчальній, навчально-виробничій роботі - 92 чол., завідувачі відділами - 38 чол., голови предметних (циклових) комісій - 57 чол., викладачі суспільних дисциплін - 86 чол., викладачі-предметники - 255 чол., вихователі студентських гуртожитків - 20 чол., учні педучилищ - 2,5 тис.чол.

4. Факторний та порівняльний аналіз, математичні методи дослідження.

Наукова новизна виконаного дослідження полягає у:

1. Введенні у педагогічну науку і практику нових архівних даних про розвиток середньої педагогічної освіти в Україні.
2. Узагальненні і висвітленні форм, методів, прийомів та засобів організації навчально-виховного процесу навчальних закладів.
3. Розкритті підходів та шляхів формування професійної культури майбутніх учителів, вихователів.
4. Визначенні тенденцій формування учнівських контингентів і залучення юнаків до педагогічної діяльності у школах України.

Історико-теоретична значимість дослідження полягає у розкритті системи середньої педагогічної освіти в Україні, її ролі у професійній підготовці педагогічних кадрів для шкіл і дошкільних закладів та в розвитку загальної культури і духовності народу.

Практична значимість роботи виражається у розробці конкретних рекомендацій з проблеми удосконалення системи професійної підготовки педагогічних кадрів, добору і структурування прогресивних форм і методів проведення навчально-виховного процесу у педагогіч-

ному навчальному закладі. Практичні рекомендації можуть використуватися при формуванні контингентів студентської молоді, при розробці змісту навчального та виховного аспектів професійної підготовки учителів і вихователів. Врахування особливостей і тенденцій, здобутків та недоліків системи середньої педагогічної освіти за 45 років дає можливість удосконалити діяльність і педагогічний процес навчальних закладів по підготовці педагогічних кадрів.

Достовірність результатів дослідження забезпечується використанням архівних матеріалів, документів та рішень органів управління у галузі освіти, критичним аналізом і врахуванням стану проблеми, яка розглядається, відповідністю методів дослідження меті і завданням, якісною і кількісною обробкою матеріалів, даних і відомостей педагогічних навчальних закладів України.

На захист виносяться:

1. Узагальнені структурні та організаційно-змістові форми системи середньої педагогічної освіти в Україні за період 1945-1990 роки, які є актуальними для удосконалення сучасної системи підготовки педагогічних кадрів.

2. Виявлені тенденції, принципи, напрями та змістові основи розвитку середньої педагогічної освіти.

3. Історично-вивірені і практично-апробовані шляхи удосконалення підготовки педагогічних кадрів та формування професійної культури майбутніх учителів і вихователів.

Дисертація має такі складові частини: вступ, три розділи, висновки, бібліографію, де подані списки використаної літератури та архівних матеріалів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання і методи дослідження, розкривається

наукова новизна, практичний підхід у вирішенні теми пошуку.

У першому розділі "Становлення і розвиток системи середньої педагогічної освіти в Україні (1945-1990 рр.)" - на основі наукових методів дослідження показано розвиток мережі педагогічних училищ після тяжкого лихоліття Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. На підставі державних документів визначено мережу діючих у 1944-1945 навчального році педагогічних училищ та їх контингенти.

У повоєнні роки склалися об'єктивні передумови для розширення мережі педагогічних навчальних закладів, адже у багатьох школах не вистачало учителів. Обумовленість суспільної потреби чітко простежувалась у кожній області України. На початок 1945-1946 навчального року лише у м.Харкові та селах Харківської і Миколаївської областей нараховувалось 903 учителів початкових класів, які уже працювали і не мали педагогічної освіти. Значна частина учителів працювали не за фахом. Саме ці об'єктивні причини і зумовили потреби відкривати і розширювати мережу педагогічних училищ з денною і заочною формою навчання. Уже у 1945 році в Україні працювали 82 педучилища, в яких готувалися учителі початкових класів та розпочиналась підготовка вихователів дитсадків.

На початок 1945-1946 навчального року у 77 педучилищах існували заочні відділи підготовки учительських кадрів з контингентом 15801 чол.

Розвиток освіти в Україні постійно вимагав оновлення у підготовці освітянських кадрів, що зумовлювало зміни у структурі педучилищ.

Зокрема, на виконання постанови Ради Міністрів Української РСР № 705 від 29 квітня 1948 року "Про фізичне виховання учнів початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР" Бериславське, Володимир-Волинське, Новгород-Сіверське та Проскурівське педучилища були ре-

організовані у фізкультурні. У 1948 році учителі фізичної культури готувалися заочно у ІІ педучилищах.

За постановою Ради Міністрів Української РСР № 2623 від 15 вересня 1949 року "Про організацію учительських інститутів іноземних мов на базі Білоцерківського і Житомирського педагогічних училищ та факультетів іноземних мов у Вінницькому і Ніжинському педагогічних інститутах" названі педучилища були реорганізовані в учительські інститути. Постановою Уряду № 2839 від 20 вересня 1950 року "Про організацію в Закарпатській області учительського інституту на базі Ужгородського педагогічного училища" учні педучилища були переведені для продовження навчання у Мукачівське і Хустське педагогічні училища. В 1951 році були закриті Коломиїське та Ізмаїльське педучилища.

Поступова кількість педагогічних училищ зменшувалась аж до середини 60-х років. Конкретні уявлення про мережу педагогічних училищ в Україні в період з 1945 по 1990 роки дають такі дані:

Роки	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Кількість педучилищ	82	80	65	87	39	44	44	46	50	50

Вся система середньої педагогічної освіти реалізувалась, в основному, через педагогічні училища. Проте, уже у вересні 1945 року були відкриті педагогічні класи при 6 жіночих середніх школах України. А в 1946-1947 навчальному році педкласи стали діяти при 24 жіночих середніх школах з контингентом по 25 учнів у кожному класі.

Зі зменшенням потреб у фахівцях на початку 50-х років педкласи були ліквідовані і лише у 80-ті роки в них стали готувати вихователів дошкільних установ. В цей час в Україні передбачалося помітне розширення та зміцнення матеріальної бази дитячих дошкільних закладів за рахунок капіталовкладень трудових колективів промислових підприємств, колгоспів, радгоспів та громадських організацій,

а також державних асигнувань у цю важливу галузь народної освіти, а тому з 1980-1981 навчального року у 18 областях та містах Києві і Севастополі відкрилося 100 педагогічних класів з контингентом 3 тис.чол. Робота педкласів по підготовці фахівців дошкільної освіти продовжувалася до 1986 року. За ці роки у дошкільні заклади направлено 28962 випускники, які одержали середню педагогічну освіту через систему педкласів.

В педучилищах структурні зміни мали організаційні і змістові сторони. Спочатку велася підготовка учителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів, а потім і інших профілів: вчителів-старших піонервожатих, учителів фізичної культури, учителів співів і музики, вчителів I-IV класів для шкіл з молдавською і мадьярською мовами навчання.

В 1946 році підготовка і перепідготовка піонервожатих проводилась у Ніжинській і Львівській спеціальних школах з контингентом 250 чол. Діяльність цих шкіл будувалася циклічно по 4 та 6 місяців. А починаючи з 15 квітня 1947 року згідно постанови Ради Міністрів Української РСР № 491 "Про підготовку вчителів-старших піонерських ватажків" при 10 педучилищах.

Уже в 1950-1951 навчальному році шкільні відділи існували в 78 педучилищах, дошкільні у 17, відділи вчителів-старших піонервожатих були при 12 педучилищах, у 8 педучилищах готувалися фізкультурні працівники. Лише у Львівському педучилищі № 2 було музичне відділення. Підготовка учителів фізичної культури велася до 1960 року.

У 60-х роках посилюється увага до професійної підготовки молоді, зростає потреба у вчителях праці. З метою задоволення потреби у кадрах учителів праці в педагогічних училищах були відкриті відділення по підготовці учителів праці та креслення в 4-8 класах загальноосвітньої школи. В педагогічних інститутах у цей час роз-

гортається підготовка учителів початкової школи з вищою освітою. Відбуваються зміни і в мережі педучилищ. 1963-1964 навчальний рік проходив під знаком скорочення педагогічних училищ. В цей час у республіці працювало 39 педучилищ. Підготовка педагогічних кадрів велася з п'яти профілів. Функціонували 32 шкільні відділи, 27 - дошкільних, 9 відділів підготовки вчителів праці восьмирічної школи, 10 - учителів співів і музики та 7 відділів підготовки музичних керівників дитячих дошкільних закладів.

Зміни профілів підготовки фахівців освіти інколи відбувалися епізодично. Так, у 1968-1969 навчальному році відбувся перший випуск учителів початкових класів з кваліфікацією старшого піонервожатого та бібліотекаря.

У 70-ті роки спостерігалось помітне зростання мережі педучилищ. У 1971-1972 навчальному році діяло 44 педучилища, в яких було 35 шкільних відділів, 32 - дошкільних, 11 - по підготовці вчителів праці та 16 музичних. В ці роки припиняється підготовка вчителів початкових класів через заочну форму навчання.

Ще в кінці шестидесятих років в республіці на денній формі навчання надавався пріоритет підготовці педагогічних кадрів на базі 8-річної освіти.

Майже щорічно у структурі системи педагогічних училищ відбувалися певні організаційні зміни.

Так, у 80-их роках вперше організована підготовка учителів праці з числа дівчаток по спеціалізації "Обслуговуюча праця", а учителям початкових класів почали присвоювати додаткову кваліфікацію старшого піонервожатого або вихователя групи продовженого дня. Майбутні учителі початкової школи готувалися до особливої роботи з дітьми-шестилітками. А в 1989 році в Україні вводяться нові навчальні плани, якими для учителя початкової школи передбачалося

багато додаткових кваліфікацій (старшого піонервожатаго, вихователя групи продовженого дня, вихователя школи-інтернату, дитячого будинку, організатора спортивних секцій і клубів, керівника гуртка зображувальної діяльності, організатора дитячої технічної творчості, керівника художнього колективу тощо).

У 1990 році в педучилищах України на шкільному відділі, де здійснювалася підготовка учителів початкових класів, навчалось 27222 чол. (на базі восьмирічної освіти 26715 учнів, на базі середньої школи 507 учнів), на дошкільному відділі - 20823 чол. (на базі неповної середньої школи - 11554 чол. та на базі середньої школи 9269 чол.), на відділі підготовки учителів праці і креслення - 1957 чол., лише на базі восьмирічної освіти, на відділі підготовки учителів музики та музкерівників - 2999 чол. (на базі восьми класів - 2699 чол., а на базі середньої школи - 300 чол.). Отже, шкільних відділів було 44, дошкільних - 36, відділів підготовки учителів праці і креслення - 8, музичних - 18.

До навчальних закладів приймалися абітурієнти різних націй і народностей, які населяли республіку. Щорічно в педучилищах навчались представники 50-80 національностей нашої країни. Звичайно, українців було найбільше (в межах 86-88 процентів від загальної кількості контингенту навчального закладу). Наприклад, на початку 1959-1960 навчального року було 87 педучилищ, в них навчалось 8921 чол., в тому числі: українців - 7200 чол., росіяни - 1258 чол., євреїв - 142, молдаван - 121, угорців - 52, поляків - 47, болгар - 38, білорусів - 20, греків - 18, вірмен - 8, по три: чехи і азербайджанці, по два: словаки, осетини, по одному: башкири, комі, казахи, грузини, литовці, естонці, корейці. Загальна кількість українців становила 87,3 проценти. Випускники педучилищ були здатні вести заняття в загальноосвітніх школах, дошкільних установах українською, російською, румунською, угорською, молдавською мовами.

Протягом 45 років динаміка чисельного складу майбутніх фахівців супроводжувалася зростанням і спадом, що базувалося на суспільній потребі і необхідності заміщення учительсько-виховательських кадрів.

Роки	Денна ф.навч. (контингент,чол.)	Заочна ф.навч. (контингент,чол.)	Всього майбутніх фахівців (чол.)
1945	14655	15801	30456
1950	31040	18940	49980
1955	24345	6307	30652
1960	9403	570	9973
1965	17643	3349	20992
1970	26114	4181	30295
1975	36498	5590	42088
1980	36417	9121	45538
1985	50687	18399	69086
1990	53031	14453	67484

Щорічні зміни контингентів учнів педучилищ впливали і на випуск фахівців освіти.

Роки	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Випуск (ден.ф.н.)	4331	6868	7878	3585	5839	8717	18716	10559	13020	16512
випуск (заоч. ф.н.)	6143	5951	1885	85	807	1096	2055	2007	4783	5995
Разом	10474		9763		6146		10771		17803	
		12819		3670		9813		12566		22507

Дані свідчать, що поряд з учителями початкових класів велася підготовка і фахівців інших кваліфікацій, але випуски їх були незначні. Наприклад, в 1955 році з випуску 7878 чол. вчителів початкових класів було 6198 чол., 590 вихователів дитсадків, 688 учителів фізкультури, 37 музкерівників, решту склали учителі, які одержали додаткову кваліфікацію старшого піонервожатога. Тенденція підготовки учителів початкових класів практично домінувала протягом усього досліджуваного періоду розвитку середньої педагогічної освіти з 1945 по 1990 роки. Зокрема, за Х п'ятирічку (1976-1980 рр.)

було підготовлено 21,9 тис. учителів початкових класів, а в XI п"ятирічці (1981-1985 рр.) - 25,7 тис.чол.

У 1976-77 навчальному році в Україні почалася експериментально-дослідницька робота з шестилітками, що також позначилося на підготовці вчителів початкових класів. Так, в 1976 році випуск учителів складав 3507 чол., 1977 р. - 3983 чол., 1978 р. - 4863 чол., 1979 р. - 4449 чол., 1980 р. - 4338 чол., 1981 р. - 5661 чол., 1982 р. - 5331 чол., 1983 р. - 4489 чол., 1984 р. - 5059 чол., 1985 р. - 5207 чол., 1986 р. - 7459 чол., 1987 р. - 9993 чол.

Кількісний склад випускників середньої педагогічної школи (педагогічних училищ) зріс майже в 3 рази, в порівнянні з 1945 року зростання підготовки учителів початкових класів перевищувало 300%. В 1990 році у 44 педагогічних училищах було підготовлено 8089 учителів початкових класів. Викладацький персонал в педучилищах характеризувався такими показниками:

Роки	Кількість викладців, чол.	В тому числі з вищою освітою, чол.	Процент з вищою освітою
1945	972	940	96,7
1950	2210	1582	71,5
1955	2034	1487	73,1
1960	1439	659	45,8
1965	1995	1165	58,4
1970	2854	2287	80,1
1975	4002	3571	89,2
1980	4531	4381	96,7
1985	5551	5497	99,0
1990	6082	6046	99,4

Серед учителів початкових класів було надзвичайно мало чоловіків, які працювали в початковій школі, а потім їх кількість помітно зменшилася. Однією із тенденцій розвитку педучилищ було зростання слухачів на денній формі навчання. Так, якщо в 1945 році на стаціонарі педучилищ навчалось 1998 чол., то уже в 1950 році на

денній формі навчання було 5748 чол. і 3873 чол. здобували освіту без відриву від роботи в школі. Питома вага юнаків у педучилищах весь час зменшувалася. Про це свідчать такі дані (денна форма навчання):

1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
1998	5748	3341	2150	2176	2629	4788	3212	4035	4320
12,6%	15,3%	13,7%	22,8%	12,3%	10,6%	13,1%	8,8%	7,9%	8,1%

(Проценти показують частку юнаків серед загальної кількості учнів педучилищ).

Як бачимо, у 1990 році юнацький контингент педучилищ складає лише 8,1%, а у 1945 році юнаків було 12,6%, а в 1950 р. - 15,3%, 1960 р. - 22,8 процентів. Пояснювалося це головним чином зниженням соціального статусу вчителя початкової школи та недостатньою проф-орієнтаційною роботою серед юнаків.

Розвиток системи середньої педагогічної освіти в Україні з 1945 по 1990 рік проходив у напрямі:

- а) розширення мережі педагогічних навчальних закладів;
- б) добору і залучення професійноорієнтованої молоді та формування стабільних контингентів;
- в) забезпечення навчально-виховного процесу достатньою матеріальною базою;
- г) залучення найбільш підготовлених кваліфікованих викладацьких кадрів, які б могли вести якісну підготовку майбутніх учителів та вихователів для задоволення потреб народної освіти.

У другому розділі - "Удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів у педучилищах України" - розглядаються проблеми поліпшення навчально-виховного процесу, розвитку методичної служби у навчальному закладі, розкриваються зміст, форми і принципи педагогічної практики як основи становлення майбутніх фахівців освіти.

Удосконалення професійної підготовки педкадрів у педучилищах

проходило через зміни у самій структурі навчальних планів, згідно яких передбачалося забезпечення загальноосвітньої, професійно-методичної і практичної підготовки майбутніх учителів та вихователів. Навчальні плани будувалися за певною структурою, яка включала як окремі процеси, так і цикли навчальних дисциплін. Кількість основних навчальних предметів у педучилищах України була в межах 20-25, а кількість навчальних годин 5-5,5 тис. Співвідношення загальноосвітніх предметів порівняно з суто професійно-методичними виражалося - 1:1. Крім цього уже з перших повоєнних років чітко простежується політизація навчального процесу (що було представлено циклом суспільних дисциплін).

Баланс професійних і методичних дисциплін (методик) виражався - 2:3. Випускники педучилищ одержували високу методичну підготовку. Наприклад, при підготовці учителів початкових класів визначалися такі методики: викладання української, російської, молдавської, мадярської мови, викладання арифметики (потім математики), викладання природознавства, викладання географії та історії (до 60-х років), викладання каліграфії, викладання малювання (образотворчого мистецтва), викладання музики і співів, викладання фізвиховання. Майбутні учителі початкової школи одержували практичні навички при роботі у майстернях і на сільгоспділянках, для чого навчальними планами відводилося 150-160 годин.

В 40-50-х роках навчальний тиждень у педучилищах складав 36-38 годин (без врахування факультативних і гурткових занять).

Педагогічні училища України, як правило, працювали на українській мові. Лише в 12 педучилищах навчання і професійна підготовка велася російською мовою.

Навчально-виховний процес у педагогічних училищах по реалізації середньої педагогічної освіти включав ряд окремих блоків: орга-

нізаційно-структурний з урахуванням вікових і освітніх особливостей, блок змісту навчальних предметів, блок методів, прийомів, засобів мотиваційного перенесення знань, умінь і навичок викладачем до учня (слухача, студента), блок самопізнання, самотворчості і аналітичної істини і реальності, блок соціально-суспільного зв'язку особистих знань майбутнього учителя із проблемністю розвитку людського суспільства. У навчально-виховному процесі значне місце відводилося технічним засобам. Діапазон їх різних видів широкий. В 1980 році в педучилищах використовувалось 1455 діапроекторів, 925 кінопроекторів, 44 відіомагнітофони, 434 епідіоскопи, 334 кодоскопи, 426 телевізорів, 914 магнітофонів, 228 електронно-обчислювальних машин та багато інших технічних засобів навчання. Дещо гіршою була забезпеченість педучилищ лінгофонними класами, яка складала лише 17 процентів. Викладачі педучилищ у 1980 році 58,2 процента уроків провели з використанням технічних засобів навчання.

Вся робота педагогічних колективів, викладачів спрямовувалася на розвиток творчої активності і самостійності учнів педучилищ. Інтенсифікація навчального процесу відбувалася за рахунок урізноманітнення типів уроку. Замість 2-3 типів уроку у 70-х роках в другій половині 80-х років - їх уже налічувалося понад 30. Тільки за 1988-1990 роки зафіксовано в педучилищах такі типи уроків: уроки-передачі знань, урок-"ділова гра", "урок-змагання", типу "КВН", типу "пошук ведуть знатоки", урок творчості, урок-консультація, урок "аукціон", "комп'ютерний урок", урок-"прес-конференція", урок "діалог", урок-турнір, урок-диспут, урок закріплення і корекції знань, урок-"заочна екскурсія", урок-"мозкова атака", урок-"конкурс", "диференційований урок", урок-"панорама", урок-аналіз конкретної ситуації, урок-"на замовлення", "уроки-аналогі", урок-"аналіз інцидентів", урок-"захисту моделі", урок-"пам'ять", "урок-ча-

рівний концерт", "інтегровані уроки", урок-"міжпредметний семінар", уроки в музеї, уроки "лінгвістичного рингу", урок "літературного рингу", "робочі уроки", уроки-семінари, уроки народознавства і т.п. Нестандартність думки майбутнього педагога, кмітливість і творчість, варіативність і послідовність розв'язку завдань відточувалася в предметних факультативах і гуртках, клубах і позанавчальних уроках типу: "уроки-матерів" (пам'яті бабусь, "бригантин"), "свято-повноліття", "перший урок", при проведенні заходів "Шевченкова світлиця", вечорів "Роде наш красний", "Українська мова - мова калинова", "Пісня - прообраз народу" тощо. В процесі експерименту багато уваги відводилося удосконаленню змісту і форм педагогічної практики студентів педучилищ. Кількість годин на педагогічну практику весь час зростала. Так із спеціальності "Викладання у початкових класах" у 1989 році виділялось на неї на 155 годин більше, ніж у 1948 році.

У третьому розділі - "Тенденції розвитку середньої педагогічної освіти в Україні" - розкриваються основні тенденції розвитку та удосконалення підготовки педагогічних кадрів у педагогічних училищах повсякденного часу. Особлива увага звертається на ті випадки, коли навчання і виховання майбутнього педагога зводилося: навчання ставало самоціллю, а не засобом професійного виховання. Певна частина випускників мало звертала увагу на професійну самоосвіту, не проявляла високого професійного інтересу до педагогічної праці.

У самому змісті навчання часто навчально-виховні завдання не спрямовувалися на модулювання реальної діяльності учителя. Нерідко технологія педагогічної праці та методична майстерність, методика позакласної виховної роботи з певних предметів, раціональне використання технічних засобів навчання залишалися на рівні одержання теоретичних знань і, в кращому випадку, початкових навичок практичного застосування. Педагогічний процес професійної підготовки кадрів для шкіл і дошкільних закладів носив політизоване нашарування.

Враховуючи окремі упущення і усвідомлюючи нові завдання у галузі освіти і підготовки учительських кадрів, педагогічні колективи педучилищ поступово ставали на шлях індивідуалізації професійної підготовки, кращого врахування принципів народної педагогіки, глибокої спеціалізації, як технологічної, так і практичної. Значна увага надається розкриттю питань формування педагогічної культури у вихованців педучилищ. Культуру освітянського працівника можна розділити на професійно-технологічну культуру і культуру, в основній якій домінують (переважають) складові соціально-психологічних умов учителя, вихователя. В основі процесу формування культури майбутнього учителя, вихователя лежать два провідні принципи: 1. Усвідомлення суспільної необхідності педагогічної праці та особистої професійної відповідальності кожним педагогом. 2. Глибокого розуміння доцільності професійних знань, умінь і навичок для практичної діяльності.

Процес формування майбутнього педагога через систему середньої педагогічної освіти в Україні відбувався за допомогою комплексних навчальних і виховних засобів.

Особиста участь майбутнього учителя в художній самодіяльності є важливим фактором формування педагогічної культури. Участь майбутніх педагогів у позаурочних виховних заходах позитивно впливає на формування особистої культури. Для прикладу наводимо такі дані:

Навч. роки	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80
учасники предмет. гуртків	22230	23247	24075	25270	19199
	55,9%	59,2%	66,3%	49,9%	52,7%
учасники худож. самодіял.	13200	14080	13860	15308	14899
	33,9%	35,8%	33,2%	45,2%	40,9%

Механізми формування культури педагога багатогранні. Одним з них є природне середовище, яке оточує майбутнього педагога. Важливою

е його активна участь у вирішенні соціальних, політичних, екологічних, економічних та інших завдань, що виникають у суспільстві. Загальна культура учителя не може існувати без базової справжньої любові до людського середовища, до суб'єкту спілкування і стосунку. Анкетування випускників педагогічних училищ України показало, що 88 процентів майбутніх учителів мають дар любові до дітей. Культурно-збагачений той, хто любить молоде покоління народу. З метою удосконалення процесу формування педагогічної культури майбутніх учителів слід йти шляхом подачі знань про розвиток загальної культури людської цивілізації та показу закономірностей утвердження теоретичних і практичних цінностей і надбань культури, глибокого вивчення інтересу, запиту майбутнього педагога, для розширення культурного діапазону у навчальному процесі перевести у практичний аспект значимість "діалог культури - культура діалогу", поєднання всіх культурно-творчих заходів у навчальному закладі із суспільними проблемами життя країни. Розглядати процес формування культури майбутнього освітянина як єдиний процес професійної підготовки у навчальному закладі.

Висновки. 1. Актуальність дослідження обумовлюється значимістю минулого досвіду функціонування системи підготовки освітянських кадрів для удосконалення творчого процесу перебудови галузі освіти в умовах демократизації та гуманізації сучасного суспільства.

2. Основними ідеями розвитку середньої педагогічної освіти є:

а) історично-поступальний рух у становленні і утвердженні педагогічних училищ в Україні; забезпечення суспільної потреби у кваліфікованих, здатних до праці в школі і дошкільному закладі;

б) виявлення провідних структурних підходів і принципів до змісту та організаційних форм побудови навчально-виховного процесу, в ході якого досягався б необхідний рівень знань, набуття умінь та

навичок майбутніми учителями і вихователями;

в) формування основ професійної культури майбутніх педагогічних працівників різноманітними методами і засобами впливу на особистість.

3. Дослідницька робота дозволила визначити і теоретично та практично ґрунтувати у відповідності до сучасних завдань розвитку освіти народів України існування цілісної системи середньої педагогічної освіти з поступовим входженням її у систему вищої освіти по підготовці кваліфікованих педагогів.

4. Дослідження підтвердило значущість ряду оновлюючих змін і підходів у наповненні змісту предметів психолого-педагогічного циклу новими фактами і науковими відкриттями у час підготовки кадрів через систему середньої педагогічної освіти.

У ході дослідження чітко виділено формуючу культурологічну важливість української мови як базисного механізму утвердження української національно-громадянської державності в галузі освіти.

Проведено розмежування конкретних принципів, на основі яких будувалася вся система середньої педагогічної освіти в Україні, це, зокрема, принцип доступності освіти для всіх народів, які населяють українську землю. На багатьох прикладах показано глибинні принципи інтернаціоналізму та історизму, що склалися в процесі тривалого розвитку України.

5. Матеріали дослідження висвітлили широкий спектр державних законодавчих та управлінських актів і документів, щодо структури середньої педагогічної освіти, предметного наповнення змісту педагогічного процесу та його реалізації.

Поданий фактичний матеріал дозволяє простежити суттєву сторону високої політизації навчального процесу, авторитарність методів озброєння і подачі знань суб'єктам середньої освіти.

6. В дисертаційному дослідженні простежуються провідні лінії організаційної структури, змісту, форм і методів освіти, прийомів, засобів і механізмів піднесення і удосконалення педагогічного процесу, активізації пізнавальної діяльності слухачів - учнів - студентів педагогічного навчального закладу. Подано широку панораму методичної роботи колективів педагогічних училищ по використанню технічних засобів навчання і підготовки методичних розробок щодо конкретних навчальних предметів і дисциплін.

Проаналізовано і висвітлено багатогранну типологізацію форм навчального процесу через систему уроків, які складали основу всієї системи середньої педагогічної освіти. Показане поступове зростання типів уроків (від 2-3-х типів у період 1945-70-х років і розширення їх до 30 у 80-х та 90-х роках).

7. В дисертації показано, що професійна культура майбутніх працівників школи і дошкільних закладів базувалась на засвоєнні навчального матеріалу, участі студентської молоді у творчій діяльності, художній самодіяльності, різноманітних виховних заходах, конференціях, диспутах, тематичних вечорах і святах, дискусіях і бесідах, творчих виставках і оглядах, конкурсах і змаганнях.

8. На конкретному фактичному матеріалі в дисертації ширше представлена багатогранність і різноманітність практичної підготовки майбутніх учителів і вихователів. Серед видів практики вагоме місце займали спостереження, практичне виконання навчально-виховних завдань, проведення пробних занять і ігор, екскурсій і прогулянок. Майбутні учителі початкових класів проводили пробні уроки, спостереження "Перші дні дитини в школі", переддипломну і літню практику в межах місяця. Для кожного студента педагогічного училища педагогічна практика була комплексним процесом формування педагога-професіонала. Питома вага педагогічної практики в педучилищах весь

час зростала (у 90-х роках порівняно з 1948 роком вона зростає в 1,7 разів).

9. В дисертації розкриваються основні тенденції розвитку середньої педагогічної освіти в Україні. Суть їх полягає у всебічному задоволенні суспільної потреби (запиту) у кваліфікованих педагогічних кадрах. Це в свою чергу вимагало організаційних і змістових змін всього процесу педагогічної підготовки освітянських кадрів. Фактичні матеріали дослідження підкреслюють стійкість тенденції ідейної політизації всього процесу підготовки педагогічних кадрів. Ідейна спрямованість була провідною вимогою щодо підготовки фахівців з середньою педагогічною освітою. Водночас важливою тенденцією було розширення профілів підготовки майбутніх працівників початкової школи та удосконалення змісту їх підготовки. Прояв цієї тенденції простежується у відкритті груп підготовки учителів-піонервожатих, збільшенні груп підготовки учителів фізичної культури, праці, музики і співів. Вона виявлялася також у доборі абітурієнтів з неповною і середньою загальною освітою.

10. Позитивною тенденцією в розвитку системи середньої педагогічної освіти було намагання дотримуватися наукового обґрунтування кількісного співвідношення загальноосвітніх і спеціально-професійних дисциплін (предметів) у навчальних планах, що виражалося у співвідношенні 1:1, а також суто професійних і методичних (технологічних) – 2:3. Таке співвідношення забезпечувало високу методично-технологічну підготовку вчителів і вихователів, які успішно оволодівали знаннями, вміннями і навичками педагогічної діяльності у початковій школі та в дошкільному закладі.

11. При дослідженні проблеми середньої педагогічної освіти виявлена також тенденція фемінізації педагогічної професії. На конкретному матеріалі простежується поступове зменшення кількості

чоловіків-педагогів у шкільному навчально-виховному середовищі.

12. Процес демократизації і гуманізації суспільного розвитку висуває нові тенденції в проблем оновлення змісту середньої педагогічної освіти, піднесення її організаційних форм на вищий рівень реалізації. Важливе значення тут має розумне використання наявного досвіду розвитку середньої педагогічної освіти. Воно сприяє:

а) прискоренню альтернативності у підходах побудови навчальних планів, програм, підручників та посібників для підготовки сучасних освітнянських кадрів;

б) активізації розробки комплексного методичного та технологічного забезпечення навчального процесу підготовки учительських кадрів через систему педагогічних навчальних закладів;

в) піднесенню і визначенню механізмів формування загальної та професійно-педагогічної культури майбутніх учителів та вихователів;

г) кращому використанню традиційних глибоко народних засобів виховання нового покоління педагогів.

Наслідки дослідження показали суспільну необхідність удосконалення структури і змісту всієї системи середньої педагогічної освіти на широкій історичній базі випробуваних методів, засобів і механізмів підготовки педагогічних кадрів.

Подальше дослідження проблеми може мати такі напрями: психолого-педагогічний аналіз педагогічної практики у сучасних умовах діяльності загальноосвітньої школи і дошкільного закладу, визначення місця і ролі випускника педагогічного училища в системі освіти, дальше удосконалення структур навчального процесу, зростання самостійності і творчої діяльності студента в межах педагогічного навчального закладу.

Для практичної роботи пропонуємо такі рекомендації:

1. Розробити дидактичну систему принципів професійної підготовки педагогічних кадрів для сучасної національної школи, використовуючи широку історичну базу середньої педагогічної освіти.

2. З метою збільшення у шкільному середовищі чоловіків-педагогів, учителів різноманітного фаху створити необхідні соціальні умови і поліпшити пропагандистську профорієнтаційну роботу. Проблеми розвитку середньої педагогічної освіти та перспективи поліпшення підготовки майбутніх фахівців такого рівня, удосконалення змісту підготовки учителів початкових класів, вихователів дошкільних закладів висвітлені дисертантом в таких публікаціях:

1. Програма вузької спеціалізації для педучилищ "Методика організації і проведення самопідготовки у групах продовженого дня дл. початкових класів". - К., 1987. - 14 с.

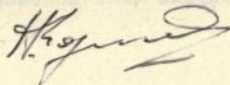
2. Програма для педучилищ з факультативного курсу "Основи суспільно-політичної роботи". - К., 1988. - 20 с.

3. Готовить учащихся к воспитательной работе в школе // Среднее специальное образование. - 1989. - № 12. - С.25.

4. Програма для педагогічних училищ "Зміст і методика виховної роботи в школі-інтернаті, дитячому будинку". - К., РНМК, 1991. - 35 с.

5. Народознавство - провідний фактор професійної підготовки. - В кн.: Соціально-педагогічні проблеми виховання дітей і учнівської молоді. - Тези Всесоюзної науково-методичної конф. - Запоріжжя: Від. Запорізького державного університету, 1991. - С.232-233.

6. Громадянськість - базовий принцип професійної підготовки вчителів, вихователів. - В кн.: Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу. - Тези Міжвуз. науково-практич. конф. - Ч. I. Теоретичні основи формування професіоналізму студентів педвузів. - Кривий Ріг, 1992. - С.17-18.

Підписано до друку 22.ІІ.1993 р. Об'єм 1, 1. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Тир. 100 пр. Зам. 380. Безплатно.
ДОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

984564

AB 29.107

AB 29.107